

«Αειφορική Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Για μια Ηθική της Πράξης»

Ζαχαρένια Κεφαλογιάννη

Φιλολόγος, Αναπληρώτρια υπεύθυνη του
Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ανωγείων
e-mail: zaharenia@kpe-anogion.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανίχνευση του όρου αειφορική ανάπτυξη-ορθολογική διαχείριση φυσικών πόρων και η έννοια της ηθικής της πράξης και της ευθύνης και πώς αυτή μπορεί να εκφραστεί μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση, με την πραγματική διάσταση των προβληματισμών που εγείρει ένα τέτοιο θέμα. Στις μέρες μας η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση μετασηματίζεται σε Εκπαίδευση για την Αειφορική Ανάπτυξη και έχει ανάγκη να επαναπροσδιορίσει τους σκοπούς, τους στόχους και τα μεθοδολογικά της εργαλεία. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, έχουμε ανάγκη εμείς οι άνθρωποι-εκπαιδευτικοί να αναστοχαστούμε τις σχέσεις μας με το φυσικό περιβάλλον, τις ευθύνες και τις παραλείψεις μας σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Κύρια επιδίωξη της Εκπαίδευσης για την Αειφορική Ανάπτυξη θα πρέπει να είναι η ηθική της πράξης, της δράσης και της ανάληψης πρωτοβουλιών.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αειφορική ανάπτυξη, περιβαλλοντική εκπαίδευση, φυσικοί πόροι, περιβαλλοντική ηθική, ηθική της πράξης, εκπαίδευση για την αειφορική ανάπτυξη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανίχνευση του όρου αειφορική ανάπτυξη-ορθολογική διαχείριση φυσικών πόρων και η έννοια της ηθικής της πράξης και της ευθύνης και πώς αυτή μπορεί να εκφραστεί μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση, με την πραγματική διάσταση των προβληματισμών που εγείρει ένα τέτοιο θέμα.

Η βασική αρχή της οικολογίας είναι ότι κάθε ζωντανός οργανισμός έχει μια προοδευτική και συνεχόμενη σχέση με κάθε άλλο στοιχείο που απαρτίζει το περιβάλλον του. Ο άνθρωπος είναι ένα από τα πολυπληθή αλληλεπιδρώντα στοιχεία των οικοσυστημάτων. Έχει αποκτήσει την ικανότητα να επιφέρει μεγάλες μεταβολές στα οικοσυστήματα, όχι όμως και ν' ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο. Έτσι, βρίσκεται συχνά σε αδυναμία να τα διαχειριστεί με επιτυχία και να τα προστατεύσει από τις ανεπιθύμητες παρενέργειες των δραστηριοτήτων του. Η ένταση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων εξαρτάται από τον αριθμό των ατόμων και από την κατά κεφαλή κατανάλωση του καθενός, επομένως η φέρουσα ικανότητα δείχνει το μέγεθος του ανθρώπινου πληθυσμού που μπορεί να ζήσει στο εξεταζόμενο τμήμα του συστήματος με την επιθυμητή ασφάλεια και άνεση.

Η έννοια της αειφορίας (Sustainable Development) είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη δομή και τη λειτουργία των συστημάτων. Αειφόρα συστήματα είναι αυτά που χαρακτηρίζονται από αυτοοργάνωση και αυτο-ανανέωση και έχουν την ικανότητα να μαθαίνουν με στόχο να διαιωνίζονται και να προσαρμόζονται. Χρειαζόμαστε μια

«οικολογική αειφορία», η οποία θα πηγαίνει πέρα από τον ανθρωποκεντρισμό και τη μηχανιστική προσέγγιση. Απαιτείται η ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων. Το κεντρικό περιεχόμενο και ο βασικός στόχος της Αειφόρου ανάπτυξης συνίσταται, λοιπόν, στη διασφάλιση μιας οικονομικής ανάπτυξης, της οποίας τα αγαθά θα μοιράζονται με δίκαιο τρόπο, η φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων δεν θα πλήττεται και κατά συνέπεια, δεν θα τίθεται σε κίνδυνο η ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, ένα βιώσιμο μέλλον υπηρετείται από υγιείς ανθρώπους, που ζουν σε υγιείς κοινότητες, μέσα σε ευκαιρίες και δυνατότητες που παρέχει ένα υγιές φυσικό περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι άνθρωποι, κοινότητες και φυσικό περιβάλλον είναι άρρηκτα δεμένοι σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Από οικονομική άποψη, ο όρος αειφόρος ανάπτυξη, για τις πλούσιες χώρες της δύσης σημαίνει αναγκαστική μείωση των ποσών ενέργειας και φυσικών πόρων που καταναλώνουν. Για να επιτευχθεί αυτό απαιτείται η χρήση νέων τεχνολογιών παραγωγής ενέργειας αλλά, κυρίως, αλλαγή στη φιλοσοφία των δυτικών κοινωνιών μέσω μιας γενικότερης αλλαγής του τρόπου ζωής τους. Επομένως, οι ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες έχουν και ευθύνη για την υλοποίηση της αναπτυξιακής αειφορικής επιλογής. Είναι αυτές που, κυρίως, ρύπαναν τον πλανήτη μέχρι σήμερα και, επιπλέον, έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την κατάσταση αυτή.

Αντίθετα, για τις χώρες του τρίτου κόσμου, αειφορική ανάπτυξη σημαίνει ανύψωση του βιοτικού επιπέδου τους. Για τους ανθρώπους που δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες σίγουρα δεν έχει κανένα νόημα η αειφορικότητα. Προκειμένου να ξεφύγουν από τη φτώχεια, θα κάνουν ο,τιδήποτε, χωρίς να σκεφτούν το περιβαλλοντικό κόστος. Όσον αφορά τον ανθρώπινο πληθυσμό του πλανήτη, αειφορική ανάπτυξη σημαίνει σταθεροποίηση του πληθυσμού και η ανάπτυξη αυτού του είδους, απαιτεί ταυτόχρονα προστασία των φυσικών πόρων (μέσω της ορθολογικής διαχείρισής τους), αλλά και αύξηση της παραγωγής τροφής, έτσι ώστε αυτή να επαρκέσει για ένα διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό. Σημαίνει, επίσης, μείωση όλων των ειδών ρύπανσης του αέρα και του νερού, καθώς και την προστασία των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, όπως τα τροπικά δάση κ.ά. Σημαίνει προστασία του παγκόσμιου περιβάλλοντος από αλλαγές στη σύσταση της ατμόσφαιρας, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα αλλαγές στο κλίμα του πλανήτη (φαινόμενο του θερμοκηπίου), τροποποιώντας, έτσι, ριζικά τη ζωή στη γη που θα κληροδοτηθεί στις επόμενες γενεές.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΠΕ) ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ (Ε.Α.Α.)

Μια από τις πρώτες σαφείς αναφορές στις σχέσεις ανάμεσα στην αειφόρο ανάπτυξη και την εκπαίδευση έγινε στην Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED 1987) «Το Κοινό μας Μέλλον», πιο γνωστή ως Αναφορά Brundtland. Με την έκθεση αυτή θεμελιώθηκε ο όρος «αειφόρος ανάπτυξη», ως «η ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενεάς, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες» και αν και στο τελικό κείμενο δεν υπάρχει ιδιαίτερο κεφάλαιο για την εκπαίδευση, γίνεται λόγος για τους εκπαιδευτικούς που σε όλο τον κόσμο μπορούν να παίξουν καθοριστικό ρόλο προς το δρόμο για την αειφόρο ανάπτυξη. (WCED 1987, xiv).

Η σύνδεση της αειφόρου ανάπτυξης με την εκπαίδευση έγινε ακόμα πιο σαφής στη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο(1992). Στο τελικό κείμενο, Συνολικό Σχέδιο Δράσης, γνωστό ως Ατζέντα 21, το κεφάλαιο 36, αφιερώνεται στην εκπαίδευση και εκεί αναφέρεται ότι «η εκπαίδευση είναι σημαντική για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και τη βελτίωση της ικανότητας των ανθρώπων να αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικά και αναπτυξιακά ζητήματα. Είναι ακόμα σημαντική για να επιτευχθεί η περιβαλλοντική και ηθική αψύπνιση, οι αξίες και οι στάσεις, οι ικανότητες και η συμπεριφορά που συμβαδίζουν με την αειφόρο ανάπτυξη, καθώς και η αποτελεσματική συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων. Για να είναι αποτελεσματική η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την ανάπτυξη του ανθρώπου...πρέπει να ενσωματωθεί σε όλους τους επιστημονικούς κλάδους και πρέπει να χρησιμοποιεί μεθόδους της τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης...» (Agenda 21-κεφ.36.3). Στην Ατζέντα 21 γίνεται λόγος για να αναλάβει δράση το Διεθνές Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης(IEEP) της UNESCO-UNEP, έτσι ώστε να ενσωματωθούν οι αποφάσεις της διάσκεψης του Ρίο στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών.

Το 1997 οργανώνεται από την UNESCO και την Επιτροπή για την Αειφόρο Ανάπτυξη η Διεθνής Διάσκεψη Θεσσαλονίκης με θέμα την εκπαίδευση και κατάρτιση για την αειφορία. Στο βασικό κείμενο της συνάντησης τίθενται θέματα που πρέπει να αντιμετωπίσει η διεθνής κοινότητα: η αύξηση του πληθυσμού, η φτώχεια, οι πιέσεις στο περιβάλλον από τη βιομηχανία και τις νέες μορφές εντατικής γεωργίας, το έλλειμμα δημοκρατίας που συνδέεται με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την αύξηση των εθνικών και θρησκευτικών συγκρούσεων και την ανισότητα των δύο φύλων, ακόμα η ίδια η έννοια της ανάπτυξης τι σημαίνει και πως μπορεί να μετρηθεί.

Οι διεθνείς οργανισμοί επαναφέρουν κατ' επανάληψη την ανάγκη της εκπαίδευσης που θα υποστηρίξει την αειφόρο ανάπτυξη. Το 2002 πραγματοποιείται στο Γιοχάνεσμπουργκ η Διεθνής Διάσκεψη για την Αεροφόρο Ανάπτυξη, όπου δίνεται ιδιαίτερη σημασία στις σχέσεις ανάμεσα στη φτώχεια, το περιβάλλον και τη χρήση των φυσικών πόρων. Το Σχέδιο Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ επαναφέρει την Ατζέντα 21 και περιλαμβάνει 153 άρθρα που δεσμεύουν τη διεθνή κοινότητα σε πολλά θέματα, τα οποία αποδείχτηκαν ότι εμποδίζουν την εφαρμογή της. Δίνεται έμφαση στο ότι η εκπαίδευση είναι ένα σημαντικό εργαλείο για να αντιμετωπιστούν ζητήματα όπως η αγροτική ανάπτυξη, η υγεία, η συμμετοχή της κοινότητας, το AIDS, το περιβάλλον, ηθικά και νομικά ζητήματα, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι αξίες.

Στη χώρα μας το 2003 ενσωματώνεται η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης στο νέο διαθεματικό πλαίσιο σπουδών. Πρόκειται για την Απόφαση 210721/Γ2 που δημοσιεύτηκε στις 23 Μαρτίου 2003 στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης (Τεύχος 2^ο, αριθμός φύλλου 303)και αφορά στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών Δημοτικού-Γυμνασίου. Συγκεκριμένα αναφέρεται: «Η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί αδιαμφισβήτητη πρόταση για την εξασφάλιση της ευημερίας σε ολόκληρο τον πλανήτη, μέσα από την προστασία και τη διατήρηση της ισορροπίας του περιβάλλοντος. Η πρόταση αυτή απαιτεί τον επαναπροσδιορισμό των αναγκών του ατόμου και των κοινωνικών ομάδων, γεγονός που επιβάλλει, με τη σειρά του, επαναπροσδιορισμό του συστήματος των αξιών που έχουμε υιοθετήσει μέχρι σήμερα ως άτομα και ως κοινωνίες. Για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός, απαιτείται κατάλληλη παιδεία, την οποία το σχολείο μπορεί να εξασφαλίσει για όλους τους μαθητές-αυριανούς πολίτες, ευαισθητοποιώντας τους στο θέμα της σωστής διαχείρισης των

φυσικών πόρων, με στόχο την ακύρωση κάθε κερδοσκοπικής προσπάθειας που θέτει σε μακροπρόθεσμο κίνδυνο το φυσικό περιβάλλον, το οποίο επηρεάζεται από τον παρανομαστή της ανεξέλεγκτης παγκοσμιοποίησης» (ό.π., 3.735).

Στο πλαίσιο της υλοποίησης των αποφάσεων της Διεθνούς Διάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ, η γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στην 57^η συνεδρία της (2002) υιοθετεί την πρόταση σχετικά με την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και κηρύσσει τη δεκαετία 2005-2014 «Δεκαετία της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη». Η UNESCO αναλαμβάνει το συντονισμό της δεκαετίας, ενώ το 2003 στο Κίεβο οι Ευρωπαίοι υπουργοί Περιβάλλοντος υιοθετούν την Έκθεση για την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη του ΟΗΕ(UNECE 2003), ενώ η Στρατηγική για την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη επικυρώνεται από 55 συνολικά χώρες, με σκοπό να ενθαρρύνει τα κράτη-μέλη της UNECE να αναπτύξουν και να ενσωματώσουν την εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη στην τυπική εκπαίδευση, καθώς και στη μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση»(UNECE 2005,2).

Ενώ οι βασικές αρχές της Π.Ε. παραμένουν, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση διευρύνεται με την αλλαγή του όρου σε Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και το αντικείμενό της μετατοπίζεται από το φυσικό περιβάλλον στην κοινωνία των πολιτών δίνοντας έμφαση στη διδασκαλία αξιών, την ανάπτυξη συλλογικής συνείδησης, κριτικής σκέψης και την ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσεων για την αλλαγή της κοινωνικής και περιβαλλοντικής πραγματικότητας. Το θέμα της ένωσης της οικονομικής ανάπτυξης με το περιβάλλον βρίσκεται στο τραπέζι των συζητήσεων εδώ και σαράντα χρόνια, όπως η ιδέα μιας εκπαίδευσης που να ασχολείται με το περιβάλλον και τις σχέσεις του με την οικονομία. και την κοινωνία είναι παλιά. Η Ε.Α.Α. είναι μετεξέλιξη της Π.Ε., εμπλουτισμένη με νέες έννοιες και καινούργια δεδομένα. Η Ε.Α.Α. προωθεί μια ολιστική προσέγγιση, καλλιεργεί τη συστημική σκέψη δίνοντας έμφαση στις σχέσεις των θεμάτων της αειφορίας και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους. Είναι, ακόμη, διεπιστημονική και διαθεματική, καλλιεργεί την κριτική σκέψη και θα πρέπει να αποσκοπεί στην πολιτική και κοινωνική δράση. Θα πρέπει να προάγει μια εκπαίδευση για τη δημοκρατία, γιατί «...δεν παύει να είναι μια πολιτική εκπαίδευση, με την έννοια ότι ως θεσμός συμμετέχει στη νοηματοδότηση της αειφορίας και καλλιεργεί τις απαραίτητες ικανότητες για να συμμετάσχουν οι εκπαιδευόμενοι στην επίλυση των ζητημάτων της αειφορίας, όπου και όποτε οι ίδιοι κρίνουν» (Λιαράκου Γ., Φλογαίτη Ε., 2007, 172)

Η στρατηγική της UNECE για την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη περιέχει θέματα όπως η μάχη για την εξάλειψη της φτώχειας, το ρόλο του πολίτη, την ειρήνη, την ηθική, την υπευθυνότητα σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, τη δημοκρατία και τη διακυβέρνηση, τη δικαιοσύνη, την ασφάλεια, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την υγεία, την ισότητα των φύλων, την οικονομία, τα παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα, την ευθύνη των επιχειρήσεων, την προστασία του περιβάλλοντος, τη διαχείριση των φυσικών πόρων, τη βιοποικιλότητα και την ποικιλότητα των τοπίων.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΓΙΑ ΜΙΑ ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Η περιβαλλοντική ηθική, περισσότερο από τους άλλους κλάδους της εφαρμοσμένης ηθικής (επιχειρησιακή ηθική, βιοηθική, πολιτική, ιατρική ηθική, φεμινισμός), απειλεί σε μεγαλύτερο βαθμό την κλασική ηθική θεωρία, αφού

προβάλλει τις ηθικές μας υποχρεώσεις απέναντι στη φύση, μεταφέροντας έτσι το κέντρο βάρους του αποδέκτη του ηθικού ενδιαφέροντος από τον άνθρωπο στη φύση και τα μέρη της. (Γεωργόπουλος, 2002)

Σύμφωνα με τον πλέον διαδεδομένο και αποδεκτό ορισμό της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης(Π.Ε.)(Environmental Education), που υιοθετήθηκε το 1977 από την UNESCO στην Τιφλίδα, η Π.Ε. προωθεί την ανάπτυξη σαφούς αντίληψης και ενδιαφέροντος για την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και οικολογική αλληλεξάρτηση σε αστικές και αγροτικές περιοχές. Παρέχει σε κάθε άτομο δυνατότητα απόκτησης γνώσεων, αξιών, στάσεων, αφοσίωσης και δεξιοτήτων που χρειάζονται για να προστατεύσει και να καλυτερεύσει το περιβάλλον. Συμβάλλει στη δημιουργία νέων προτύπων συμπεριφοράς, ατόμων, ομάδων, κοινωνιών προς το περιβάλλον.(Αναστασάτος, 2005, 32-33)

Μετά τη Διεθνή Διάσκεψη του Ρίο της Βραζιλίας το 1992, η Π.Ε. τείνει να ταυτιστεί στο περιεχόμενο με την έννοια της Εκπαίδευσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, η οποία προκύπτει από την Agenda 21 «η εκπαίδευση για την αειφορία είναι μια δια βίου μαθησιακή διαδικασία η οποία οδηγεί στη δημιουργία πληροφορημένων και ενεργών πολιτών, που διαθέτουν τις δεξιότητες της δημιουργικής επίλυσης προβλημάτων, διαθέτουν επιστημονική και κοινωνική παιδεία και αφοσίωση, έτσι ώστε να είναι ικανοί να εμπλακούν σε ατομικές και συλλογικές υπεύθυνες δράσεις, οι οποίες θα βοηθήσουν στην εξασφάλιση ενός μέλλοντος με οικονομική ευημερία και υγιούς από περιβαλλοντική άποψη». Αυτός ο ορισμός εισάγει την έννοια της οικονομικής ευημερίας και διαφοροποιείται από τους προηγούμενους και απαιτεί στην πράξη αλλαγή της εκπαίδευσης με τη συμμετοχή και άλλων παραγόντων. Η εξέλιξη αυτή επικυρώθηκε το 1997 στη Διάσκεψη της Θεσσαλονίκης και έδωσε τη νέα ώθηση στην Π.Ε., η οποία αναφέρεται και «ως εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία».

Ωστόσο, υπήρχε ο αντίλογος σε σχέση με τη σημασία της αειφορίας και της εκπαίδευσης για την αειφορία. Ένα βασικό επιχείρημα που προβαλλόταν είναι ότι η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης είναι προσανατολισμένη στην οικονομία και ιδιαίτερα στην οικονομική μεγέθυνση, παρά το γεγονός ότι εμπλέκονταν οι τομείς του περιβάλλοντος και της κοινωνίας στα θεωρητικά κείμενα. Αρκετοί θεωρούσαν ότι οι σχέσεις μας με το περιβάλλον υποτάσσονταν στην οικονομική ανάπτυξη και το βασικό θέμα που τίθεται είναι πως δε θα ξεπεράσουμε τη φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος, ικανοποιώντας παράλληλα τις ανάγκες των τωρινών και επόμενων δυτικού τύπου κοινωνιών. (Λιαράκου Γ., Φλογαίτη Ε., 2007,135κεξ)

Ακόμη, πρέπει να παραδεχτούμε ότι η αειφορία, ως προς την ηθική οπτική, παραπέμπει σε μια ανθρωποκεντρική θεώρηση των σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση, καθώς αυτές περιορίζονται στο επίπεδο της διαχείρισης και μια αναζήτηση της ανθρώπινης ασφάλειας (UNESCO 1997,16).Είναι ακόμη αλήθεια ότι στο πέρασμα του χρόνου η έννοια του όρου αειφορία διασαφηνίστηκε περισσότερο και ο τεχνοκρατικός λόγος των πρώτων κειμένων έδωσε τη θέση του στο λόγο των μετέπειτα κειμένων που δίνουν έμφαση στις αξίες(UNESCO, 2005).

Πράγματι, η φύση αντιμετωπίστηκε ως αξία ή απαξία ανάλογα κάθε φορά με τον τρόπο που ο άνθρωπος και οι κοινωνικές του δομές την προσέγγιζαν: ως ενεργειακό απόθεμα προς εκμετάλλευση, ως παραγωγική διαδικασία που εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες, ως μέσο ικανοποίησης των ανθρώπινων επιθυμιών. Ωστόσο, για να συμβεί το πέρασμα από το σεβασμό στην ευθύνη θα πρέπει η ηθική της ευθύνης να απαγκιστρωθεί από τη λογική της τεχνολογίας προς την κατεύθυνση της ηθικής, ως

ελέγχου της ανθρώπινης δράσης, στροφή που τη διακρίνουμε σήμερα σε έννοιες όπως της αειφορίας και της αρχής της προφύλαξης. Η ηθική του σεβασμού της φύσης είναι δεοντολογική και αρθρώνεται γύρω από την ιδέα της εγγενούς αξίας της φύσης ως όλου και σηματοδοτεί τη διάκριση ανθρωποκεντρισμού-βιοκεντρισμού. Μια πράξη έχει ηθική αξία, όταν πραγματοποιείται από καθήκον και όχι μόνο σύμφωνα με το καθήκον (Kant,10,39).

Το καθήκον είναι η αναγκαιότητα μιας πράξης που προκύπτει από σεβασμό για τον ηθικό νόμο. Ο σεβασμός είναι εκτίμηση για μια αξία που υπερισχύει κάθε άλλης αξίας που στηρίζεται στη ροπή, και η αναγκαιότητα να πράττω από καθαρό σεβασμό για τον πρακτικό –ηθικό νόμο είναι εκείνο που αποτελεί το καθήκον, στο οποίο πρέπει να υποχωρεί κάθε άλλο κίνητρο, γιατί το καθήκον είναι η αναγκαία συνθήκη για τη δυνατότητα μιας κάθε αυτήν καλής θέλησης. Η θέληση πρέπει να είναι ανεξάρτητη από κάθε κίνητρο βασισμένο στα αποτελέσματα της εφαρμογής του νόμου και συνδέει τις πράξεις μ' ένα καθολικό νόμο με την ακόλουθη πρόταση που αποτελεί τη θεμελιώδη αρχή ή θεμελιώδη νόμο του *Καθαρού Πρακτικού Λόγου*: «Οφείλω να ενεργώ πάντα με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορώ να θέλω να γίνει ο υποκειμενικός μου γνώμονας ένας καθολικός νόμος» (Kant,17,45).

Η ανθρώπινη θέληση συχνά επηρεάζεται από τάσεις, ροπές ή επιθυμίες, υποκειμενικές, οι οποίες αποβλέπουν στην ατομική ευτυχία. Ωστόσο, οι τάσεις αυτές είναι τυχαίες και εξαρτώμενες από την υποκειμενική αυθαιρεσία. Έτσι, αν το ηθικό αγαθό συνίσταται στην ατομική ευτυχία, τότε ο άνθρωπος δεν θα ήταν πράγματι έλλογο ον, αλλά ο νους ή το λογικό του θα ήταν απλά ένα εργαλείο στην υπηρεσία των αισθήσεων, ή των παθών του. Ενώ αναγνωρίζει την αναζήτηση της ευτυχίας ως ορμή και ως φυσικό αγαθό, την απορρίπτει κατηγορηματικά ως κριτήριο της ηθικότητας. Η εκπλήρωση του καθήκοντος είναι το ηθικό αγαθό(Δραγώνα, σελ 120).

Ο Πλάτων θέλησε να εντάξει στη Φιλοσοφία του το μέρος αυτό για τη Φύση και να συνδέσει την ηθική και πολιτική υπόσταση του ανθρώπου με τη δομική οργάνωση του σύμπαντος και να της δώσει προεκτάσεις ηθικής αιτιότητας. Ο *Τίμαιος* εισάγει τον ισομορφισμό ανθρώπου και κόσμου, την αναλογία μικρόκοσμου και μακρόκοσμου. Ο ουρανός είναι βασίλειο της έλλογης τάξης και μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο για την ανθρώπινη γνώση και ηθική. Ανοίγεται, λοιπόν, σε όλους τους ανθρώπους ένας προσιτός δρόμος για την κατάκτηση της άριστης ζωής δρόμος που δεν περνά κατ' ανάγκη από τη θέαση των ιδεών. Η αγαθότητα, η αρμονία, η αναλογία και η φιλία αποτελούν έννοιες ηθικής τάξης, πάνω στις οποίες στηρίζεται η δημιουργία του σύμπαντος. Το γεωμετρικό σχήμα της σφαίρας, που έχει ο κόσμος, χαρακτηρίζεται με όρους όπως πληρότητα, ομοιομορφία, και για αυτό διέπεται από ωραιότητα. Του έδωσε την κίνηση που ταιριάζει στο σχήμα του σώματός του, την ομαλή περιστροφική κίνηση, τη μόνη από τις επτά κινήσεις που συνδέεται με το νου και τη φρόνηση (Πλάτων, *Τίμαιος*, 34 α).

Ωστόσο, σήμερα «Η εποχή της ηθικοπολιτικής αθωότητας, των σαφών και γενικής αποδοχής ηθικών και νομικών αυτών εκτιμήσεων και ρυθμίσεων, επρόκειτο πράγματι να φτάσει στο τέρμα της προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα. Ο ραγδαίος πολλαπλασιασμός των δυνατοτήτων ανθρώπινης επέμβασης στη φύση επέφερε, μεταξύ άλλων, κάτι που θα μπορούσαμε να πούμε επιτάχυνση του ηθικού μας χρόνου. Σημερινές αποφάσεις και πρακτικές μας έχουν τόσο απτές και τόσο σοβαρές επιπτώσεις στη ζωή μελλόντων ανθρώπων, ώστε αυξάνουν δραματικά το χρονικό ορίζοντα της ηθικής μας μέριμνας και ευθύνης. Ήδη το 1974, όταν η οικολογική συνείδηση είχε αρχίσει να εξαπλώνεται σε πολλές χώρες, ο μεγάλος ηθικός και πολιτικός φιλόσοφος J.Rawls έθεσε το ζήτημα της συλλογικής μας ευθύνης για το

φυσικό περιβάλλον υπό το θεωρητικό πρίσμα της δικαιοσύνης απέναντι στις μέλλουσες γενεές...Η δικαιοσύνη, η όποια άλλη ηθική μέριμνα απέναντι στις μέλλουσες γενεές απαιτείται, ώστε να προσδιορίσουμε ακριβέστερα και να δικαιολογήσουμε καλύτερα τα οικολογικά μας καθήκοντα, αφορά έναν απροσδιόριστο κύκλο μελλόντων προσώπων, τα οποία είμαστε βέβαιοι ότι θα υπάρξουν, εκτός αν καταστραφεί η ανθρώπινη ζωή...» (Σούρλας, 2007-8,61)

Έτσι, στις μέρες μας ο όρος αειφορία δείχνει μια ανοιχτή και δημιουργική διαδικασία. Στην εκπαιδευτική μας προσέγγιση θα υιοθετούσαμε περισσότερο τον όρο «οικολογική αειφορία» σε αντιδιαστολή με την «οικονομική αειφορία». Η «οικολογική αειφορία» βασίζεται σε ορισμένες αρχές. Μία από τις σημαντικότερες αναφέρεται στα όρια του ανθρώπου. Η ικανότητα κατανόησης αλλά και επίδρασης πάνω στη σύνθετη πραγματικότητα δεν είναι απεριορίστη. Εκείνοι που θα παίξουν ρόλο στη δημιουργία ενός αειφόρου μέλλοντος πρέπει να είναι και οι ίδιοι οι πολίτες. Σύμφωνα με τη δεύτερη αρχή της οικολογικής αειφορίας δεν μπορούμε να βασιστούμε σε μια προσέγγιση από την κορυφή προς τη βάση, αλλά στην αναβίωση της ιδιότητας του πολίτη. Οι τοπικές κοινότητες είναι ταυτόχρονα φορείς εμπειρικών γνώσεων σχετικά με τη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος. Το οικολογικά αειφόρο αναπτυξιακό παράδειγμα βασίζεται στην αυτάρκεια και την τοπική αυτονομία, τους τοπικούς οικονομικούς κύκλους, την ισότητα, την πολιτιστική και κοινοτική ποικιλότητα, ιδιότητες που έρχονται σε πλήρη αντίθεση με το κυρίαρχο καταναλωτικό μοντέλο.

Η Π.Ε. πρέπει να καλλιεργεί την κριτική σκέψη και τη δυνατότητα να αξιολογούν οι μαθητές κάθε φορά το θέμα –περιβαλλοντικό ζήτημα και παραμέτρους του –που έχει τεθεί, μέσα από την προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης και να αποφεύγονται οι προκατασκευασμένες απαντήσεις, ηθικολογίες ή διαφορετικές ιδεολογίες. Είναι σημαντικό και κομβικό σημείο η ανάδυση του προβληματισμού να προκύπτει δημοκρατικά, έτσι ώστε να αναπτύσσονται ελεύθερες προσωπικότητες.

Έννοιες όπως η ηθική της παιδείας, η περιβαλλοντική ηθική, η φιλοσοφία της εκπαίδευσης έρχονται να μπολιάσουν με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με όρους όπως ολιστική προσέγγιση, επιστροφή στη ρίζα των προβλημάτων, ενδοσκόπηση και αυτογνωσία, επανακαθορισμός των σχέσεων μας ως ανθρώπινα όντα με τα μη. Πρέπει να παρέχει μια ενδοσκόπηση στα παγκόσμια, περιφερειακά, εθνικά και τοπικά περιβαλλοντικά προβλήματα ερμηνεύοντας τα με τη βοήθεια της προσέγγισης του κύκλου ζωής και εστιάζοντας όχι μόνο στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις αλλά και στον οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο. Ακόμη, ότι πρέπει να χρησιμοποιεί ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών μεθόδων, συμμετοχικών και προσανατολισμένων στις διαδικασίες και στην ανεύρεση λύσεων. Πέρα από τις μεθόδους αυτές πρέπει να περιλαμβάνονται συζητήσεις, εννοιολογική αποσαφήνιση, φιλοσοφική αναζήτηση, διευκρίνιση αξιών, παιχνίδια ρόλων, μελέτη περιπτώσεων(case studies), κ.ά. Είναι μια διά βίου διαδικασία που αρχίζει στα παιδικά χρόνια αλλά συνεχίζεται και στη ζωή των ενηλίκων. Έτσι, ενώ η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε.) επικεντρώνεται στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις που υφίστανται οι κοινωνίες, στις αιτίες και στις συνέπειες, καθώς και στους πιθανούς τρόπους περιορισμού τους και γενικότερα σε θέματα που αφορούν στη φύση και στην προστασία της, από την άλλη η Εκπαίδευση για την Αειφορική Ανάπτυξη(E.A.A.) εστιάζει στη χρήση των φυσικών πόρων και στη σημασία της ανανέωσης και βιωσιμότητάς τους. Οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις θεωρούνται συνέπεια της μη αειφορικής χρήσης των φυσικών πόρων και τονίζεται ότι ένα «υγιές» περιβάλλον συνιστά απαραίτητα προϋπόθεση για μια σταθερή, υγιή οικονομία μακροπρόθεσμα. Περιβαλλοντικά, κοινωνικά και

οικονομικά θέματα συνυφαίνονται στην Ε.Α.Α. Οι μαθησιακοί στόχοι της Ε.Α.Α εμπλουτίζονται και πρέπει να περιλαμβάνουν γνώσεις, δεξιότητες, συμπεριφορές και αξίες.

Διευρύνεται, επομένως, η έννοια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε αλληλοσχετιζόμενα περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά θέματα και απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση. Η εξισορρόπηση στην κατανόηση των κοινωνικών θεσμών και του ρόλου τους, σε συνδυασμό με τα περιβαλλοντικά προβλήματα και την οικονομική πραγματικότητα. Αυτή η οπτική καθορίζει τη μεθοδολογία της Ε.Α.Α., καθώς δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια της ενοποιημένης σκέψης των μαθητών, της ολιστικής προσέγγισης των κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων, μέσα από την αξιολόγηση των δεδομένων που δημιουργούν ένα περιβαλλοντικό-κοινωνικό ζήτημα. Οι εκπαιδευτικοί στόχοι που τίθενται είναι σφαιρικότεροι, αντιμετωπίζοντας τους μαθητές ως πολύπλευρες οντότητες, δίνοντάς τους έτσι ερεθίσματα για δράση και ενεργητική στάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασάτος Ν.(2005).*Σχολείο και Περιβάλλον από τη θεωρία στην πράξη*, εκδ.Ατραπός, Αθήνα
- Γεωργόπουλος, Αλέξανδρος. (2002). *Περιβαλλοντική Ηθική*, Gutenberg, Αθήνα.
- Δραγώνα-Μονάχου Μ.(1995) *Σύγχρονη Ηθική Φιλοσοφία*, εκδ. ελληνικά γράμματα, Αθήνα
- Kant I.(2004) *Κριτική του Πρακτικού Λόγου*, μτφ. Ανδρουλιδάκης Κ., εκδ. «Εστία», Αθήνα
- Kant I,(1984) *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, μτφ. Τζαβάρας Γ., εκδ, «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννινα
- Λιαράκου Γ.-Φλογαίτη Ε.(2007) *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη-Προβληματισμοί, Τάσεις και Προτάσεις*, Τετράδια 16, εκδ.νήσος- Π.Καπόλα, Αθήνα
- Πλάτων, *Τίμαιος*, μτφ. Κάλφας Β., εκδ.Πόλις, Αθήνα
- Σούρλας Π.Κ.(2007-2008) *Μέλλοντα Πρόσωπα (Future Persons)*, *Επιθεώρηση Βιοηθικής, τόμος Ι, τευχ.Ι, ,σελ.58-76*
- Φλογαίτη Ε.(1993) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα
- UNESCO(1997) *Educating for a Sustainable Future:A Transdisciplinary Vision for Concerted action*, International Conference on Environment and Society, Θεσσαλονίκη , 8-12 Δεκεμβρίου 1997
- UNESCO, (2005) *UN Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014, International Implementation Scheme, Draft*, Παρίσι
- UNECE(2005) *UNECE Strategy for Education for Sustainable Development, High-level meeting of Environment and Education Ministries*(Βίλνιους, 17-18 Μαρτίου

2005)
WCED (1987) Our Common Future: World Commission on Environment and
Development, Oxford University Press